

открытию мира, общества, природы. Следовательно, важнейшая миссия в воспитании будущего ученого, в подготовке тех самых «общественно ценных продуктов» – будущих великих открытий – принадлежит школе. Вот где её, на первый взгляд, кажущаяся отдаленной от науки, но в действительности – основополагающая, корневая, определяющая роль!

У ребенка, поверившего в свои возможности, вдруг словно открываются глаза: он *по-настоящему глубоко, как бы заново* видит красоту окружающего мира, природы, человеческих чувств. Сегодня, в эпоху возврата к духовным ценностям, эти мысли ассоциируются в современном сознании с понятием «духовного зрения». Не об этом ли пишет Василий Александрович:

«Перед нами *открылась* новая удивительная красота окружающего мира – красота пространства. Мы начали наблюдать, присматриваться и заметили, что в утреннюю и вечернюю пору оттенки красок изменяются именно потому, что другим становится пространство. ... Мы *видели*, как пространство налагает десятки оттенков на нивы и луга, раскинувшиеся в долинах и словно дремлющие под ласковым осенним солнцем, на темно-зеленые вишневые сады, на застывшие в обрамлении зеленых верб синие пруды. Перед нами *открывались* цвета и оттенки пространства» [8: 248-249].

ЛИТЕРАТУРА:

1. Лернер И.Я. Ознакомление учащихся с методами науки как форма связи обучения с жизнью / Советская педагогика, 1963. – № 10.
2. Майданов А.С. Процесс научного творчества // Философско-методологический анализ. – М, Наука, 1983.
3. Научное творчество /Под ред. С.Р. Микулинского и М.Г.Ярошевского. – М., Наука, 1969.
4. Пономарев Я.А. Психология творчества. – М.: Наука, 1976.
5. Рындак В.Г. Уроки Сухомлинского. – М., Педагогический вестник, 1998.
6. Сухомлинский В.А Павлышская средняя школа. – М., Просвещение, 1979.
7. Сухомлинский В.А. Мудрая власть коллектива. – М., Молодая гвардия, 1975.
8. Сухомлинский В.А. Рождение гражданина. –М., Молодая гвардия, 1979.
9. Хуторской А.В. Развитие одаренности школьников: Методика продуктивного обучения: Пособие для учителя. – М., 2000.

УДК 373.3.016:81'35–028.31

Л. М. Заліток

ЧИТАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ПРОЦЕС ПРИЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ ДО КНИЖКИ В СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті на основі аналізу наукового доробку В. О. Сухомлинського розкрито роботу педагогічного колективу Павлівської школи над навчанням читанню молодших школярів. Читання розглядається як процес прилучення дитини до книжки.

The article based on an analysis of scientific development V. O. Suhomlinskogo series work teaching staff of training reading younger schoolchildren of the Pavlys schools. Reading is seen as a process of participation child to the book.

Пріоритетним завданням сучасної початкової школи є розвиток дитини як неповторної особистості, реалізація її творчого потенціалу, формування критичного мислення, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності. Ефективне вирішення цього завдання можливе лише за умови залучення молодших школярів до книжки, розвитку та виховання учнів її засобами.

Об'єктивна потреба нашого суспільства в постійному оновленні змісту освіти і виховання час від часу дає поштовх для чергового визначення ролі і місця книжки в процесі

формування особистості. Сьогодні ця проблема потребує особливої уваги. Для її вирішення стає актуальним звернення до історії вітчизняної педагогічної науки, зокрема науково-педагогічних положень щодо виховної ролі книжки таких учених, педагогів, як Х. Алчевська, Г. Ващенко, Б. Грінченко, Я. Коменський, Т. Лубенець, А. Макаренко, І. Огієнко, С. Русова, Н. Светловська, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Л. Толстой, С. Черкасенко та ін.

Метою нашого дослідження є аналіз процесу навчання читанню молодших школярів у спадщині В. О. Сухомлинського, яка, розкриваючи найважливіші проблеми навчання і виховання, є нині надійним підґрунтям розбудови національної освіти України.

У В. О. Сухомлинського немає окремих праць, присвячених означеному питанню. Але в різноманітних статтях і книгах, у рукописних документах міститься матеріал, який уможлиблює дослідження підходів педагога до вирішення проблеми прилучення молодших школярів до книжки.

Читання педагог визначав як процес активної творчої діяльності: від сприйняття окремих букв до сприйняття всього твору, його осмислення, аналіз, подальше самовираження дитини у формах літературно-художньої творчості. Уся діяльність юного читача вимагає високої напруги розуму, відчуттів, уяви в їх єдності і неподільності. На основі цього і здійснюється вплив читання на всі сфери духовного життя людини, на формування її особистості. Цьому завданню підпорядкована вся система керівництва читанням, розроблена і перевірена на практиці В. О. Сухомлинським.

В. О. Сухомлинський, спираючись на ідеї О. М. Леонтєва, Г. С. Костюка, П. І. Зінченка, висловлював думку про те, що процес навчання читанню повинен здійснюватись поступово, адже «ретельне відшліфовування уміння читати» означає для дитини долання постійних рубежів (від читання по складах до осмислення цілого речення). До кожного з цих рубежів дитину необхідно «підготувати й підвести» [6: 607].

Аналіз педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського дозволяє нам виділити основні етапи навчання читанню в молодшому шкільному віці, на яких педагог акцентував увагу. Серед них:

- емоційно-естетична підготовка до читання;
- розвиток дитячої творчості;
- першопочаткове елементарне вміння читати;
- удосконалення техніки читання;
- навички усвідомленого читання;
- формування усталеного інтересу до читання;
- керівництво читанням.

Кожен із цих етапів конкретизувався у практичній діяльності педагога залежно від особливостей віку дитини і пов'язаних з ним особливостей педагогічного керівництва читанням.

В. О. Сухомлинський був прихильником раннього залучення дитини до книжки: «чим раніше дитина почала читати, чим органічніше пов'язане читання з усім її духовним життям, тим складніші процеси мислення, що відбуваються під час читання, тим більше дає читання для розумового розвитку» [7: 85].

У 1951 році у своїй відомій “Школі радості” педагог розпочав навчання читанню й письму дошкільнят. Заняття в цій школі духовно збагачували дітей, сприяли їх всебічному розвитку. В. О. Сухомлинський вважав, що «до того, як прочитати перше слово, дитина повинна почути читання вчителя, матері, батька, відчути красу художніх образів» [7: 194], педагог наголошував на необхідності емоційно-естетичної насиченості процесу виховання, що має і сьогодні практичну цінність для вчителя початкових класів.

В. О. Сухомлинський, спираючись на глибокі історичні традиції української та світової педагогічної думки, пов'язані з іменами Я. Коменського, Я. Корчака, М. Монтессорі, Й. Песталоцці, Ж. Руссо, Г. Сковороди, обґрунтував положення про природу як джерело

мислення, пізнання, відкриття істин. Природа органічно близька й зрозуміла дитині, вона пробуджує яскраві і живі думки, серед природи «дитина мислить образами».

У процесі роботи з дошкільниками Павлиської школи педагог застосовував «подорожі до джерел думки і слова»: по шкільному саду, на колгоспну пасіку, у поле, на скіфський курган. Під час таких подорожей перед дітьми відкривалися найрізноманітніші відтінки й грані предметів, явищ, відношень, залежностей. Внаслідок цього такі поняття, як «перший сніг», «вечірня зоря», «журавлиний ключ», «глибина синього неба» наповнювалися конкретним змістом. Зустрівши пізніше в книжці ці поняття, діти знаходили зримий образ, кольори, звуки, що допомагало їм в усвідомленому розумінні прочитаного.

Оригінальною формою організації навчально-виховної роботи з дітьми в Павлиській школі були «уроки мислення» серед природи. В. Сухомлинський визначив такі уроки як спеціально організовані спостереження за об'єктами та явищами природи, які сприяють формуванню пізнавального інтересу, творчого оригінального мислення, розвитку комунікативних та практичних навичок, навчали аналізувати побачене, самостійно робити висновки. Педагог був переконаний, що для гармонії думки й пам'яті необхідна ціла система уроків мислення серед природи. «Система уроків мислення, – зауважував В. Сухомлинський, – це наша школа думки, без якої ми не уявляємо повноцінної, ефективної розумової праці на всіх уроках не тільки в початковій школі, а й у наступні періоди навчання й розумового розвитку» [4: 429].

У Павлиській школі такі заняття проводилися протягом п'яти років – від підготовчої групи до закінчення четвертого класу. Двічі на тиждень В. Сухомлинський водив своїх вихованців «в природу – вчитися думати» [7: 129]. Уроки мислення серед природи були розраховані на пробудження, активізацію, яскраве емоційне забарвлення розумових сил. Метою цих уроків В. О. Сухомлинський вважав залучення дітей до спостереження за конкретними явищами природи. Одним із найважливіших виховних завдань школи педагог вважав навчання дітей спостережливості. На думку В. О. Сухомлинського, від уміння спостерігати, бачити залежить розумовий поступ людини, духовне багатство, всебічний і гармонійний розвиток особистості.

Звертання на наступному, після спостережень, етапі до книжки допомагало розвивати в учнях здатність бачити і чути знайоме ніби іншими очима. Тому, «подорожі» в світ природи в Павлиській початковій школі не можливо уявити як щось відірване від книжки. «Я прагнув, щоб перш, ніж розгорнути книжку, прочитати по складах перше слово, діти прочитали сторінки найпрекраснішої в світі книги – книги природи» [7: 33].

Обов'язковою передумовою навчання читанню, на думку В. О. Сухомлинського, є виховання у дітей відчуття рідної мови, «аромату слів», «тонких відтінків звучання», які доступні їм уже на ранніх етапах розвитку. Навчання читанню в Павлиській середній школі починалося з формування словесної, мовної культури, з виховання відчуття змістовних та емоційних відтінків слова. «Поки дитина не відчула аромату слова, не побачила його найтонших відтінків, – стверджував педагог, – не можна взагалі починати навчання грамоти» [7: 79].

Емоційно-естетична підготовка до читання, на думку В. О. Сухомлинського, полягає в тому, що поряд з читанням, одночасно з ним і навіть раніше, як вперше відкрита книжка, повинна починатися копітка робота над словом. Серед прийомів посилення емоційного впливу окремих елементів творів, особливо тих, в яких узагальнювалися важливі суспільні явища, людські взаємини, Василь Олександрович виділяв драматизацію казок, оповідань. Так, читець розповідав дітям народну казку, і в той час, коли йшлося про події, що найяскравіше висвітлювали ідею казки, перед дітьми виступали у відповідних костюмах її герої. Таким чином, відійшовши від традиційних уроків у класі, В. О. Сухомлинський і його колеги розробили систему емоційно-естетичної підготовки до навчання дитини читанню, яка становила собою процес активної розумової праці через живе, безпосереднє сприймання образів, явищ, предметів навколишнього світу. Емоційно-естетична підготовка молодших

школярів пробуджувала дитячу думку, стимулювала мовленнєву активність. У ній педагог вбачав дієвий засіб розвитку мислення й мовлення школярів, становлення їх духовного світу.

Одним із важливих прийомів знайомства дитини з буквою в школі Сухомлинського було малювання. Педагог стверджував: «те, що дитина зобов'язана запам'ятати, перш за все повинне бути цікавим. Навчання грамоти треба тісно пов'язувати з малюванням» [7: 79]. На думку Василя Олександровича, для більшості дітей літери – це малюнки. І кожен малюнок щось нагадує. Вивчаючи зображення літери, діти повинні були придумувати та вкладати у малюнок реальний зміст – при цьому літера усвідомлюється і швидше запам'ятовується. Учні Павлівської школи «подорожували» до джерел рідного слова з альбомами і олівцями. Ось вони побачили жука, почали розглядати, послушали, як він дзижчить, намалювали жука і підписали малюнок. А тепер можна і прочитати: сама буква *ж* нагадує жука і легко запам'ятовується. В. О. Сухомлинський звертав увагу на те, що чутливість до музики природи допомагає дітям відчутти звучання слова, «живе звучання» і малюнок слова сприймаються як одне ціле.

Наведемо один із багатьох прикладів знайомства дітей зі словом та буквами, за допомогою яких воно позначається. Метою однієї з перших «подорожей» до джерел слова був показ дітям краси і найтонших відтінків слова *роса*. Знайомство проходило в декілька етапів. Спочатку споглядання: «Трава на галявині, листя не деревах, грона винограду, жовті груші й сизі сливи, – все це обсіпано краплинами роси... Потім ми дивимося на крапельки роси, що виблискують на квітах айстр, настурції, канн, троянд» [7: 79]. Наступний етап – малювання: «Я малюю стеблинку трави, квітку настурції, сонце і крапельки роси з палаючими іскорками. Діти теж малюють» [7: 80]. Під картинками діти разом з учителем ставлять підпис: «Роса». Кожна дитина по-своєму малює літери, передаючи свої уявлення про навколишній світ:

- 1) літера *Р* – крапелька роси висить на стеблині трави;
- 2) літера *О* – скоро краплинка скотиться на землю. Ця крапелька чекає сонця;
- 3) літера *С* – в крапельці вже горить сонячна іскра [7: 80].

Отже, робить висновок педагог, кожна літера в свідомості дитини пов'язується з наочними образами, тому легко запам'ятовується і все слово, і кожна літера [7: 80].

Таке навчання читанню, на думку В. О. Сухомлинського, не було результатом тривалих вправ за звуковим аналізом і синтезом. Це читання було «свідомим відтворенням звукового музичного образу, що відповідає зоровому образу слова, щойно намальованому дітьми. За такої єдності зорового і слухового сприймання... одночасно запам'ятовується і літера, і маленьке слово» [7: 80]. Підкреслимо, що після восьми місяців «подорожей до джерел живого слова» з альбомами та олівцями, учні Павлівської початкової школи знали всі букви, писали слова й читали.

Одним із основних етапів навчання читанню в процесі прилучення молодших школярів до книжки Василь Олександрович вважав творчість. Виховувати творчого читача з перших його кроків на шляху до оволодіння словом – так можна виразити позицію педагога. Він був переконаний, що для творчості в школі є безмежні можливості і шкільна творчість починається насамперед зі слова. Саме тому вчений приділяв велику увагу «словотворчості»: «Треба особливо наголосити на тому, що в житті дітей чільне місце має посідати творчість словом. Завдяки їй діти стають чутливими до найтонших засобів впливу – до слова і до краси...» [4: 507]. В. О. Сухомлинський вважав дитячу літературну творчість важливим засобом народження думки, образного мислення.

Аналіз праць педагога показав, що у своїй практичній діяльності вчений розробив систему творчих робіт. У початкових класах це – казки, твори-мініатюри, книжки-картинки про природу, життя школи та ін. В. О. Сухомлинський сам блискуче володів мистецтвом творення казки і так пояснював механізми її впливу на дитячу особистість: «Дітей, які щойно переступили поріг школи, тягне до товаришів, до школи, тому що їм хочеться колективно пережити незрівнянні почуття, які навіюються казкою. Їх тягне і до вчителя тому, що від нього вони чують казку, слухають її, затамувавши подих. Учитель на все життя

запам'ятовується, входить у духовний світ дитини, передусім, як казкар. Хвилюючі спогади про дитячий колектив відкладаються в емоційній пам'яті дитини з того часу, як вони, прийшовши до школи, в тиху вечірню годину сидять, притулившись одне до одного, і слухають казку, а за вікном – січневі сутінки або тиха червнева ніч... Казка – це зернина, з якої проростає паросток емоційних станів і ситуацій...» [4: 514].

Своєрідний підхід до початкових етапів навчання читанню у В. О. Сухомлинського пов'язаний із грою. Дуже важливо, на думку педагога, щоб перед дітьми не ставилося обов'язкове завдання вивчити літери, навчитися читати. У Павлівській школі «на першу сходинку пізнання діти піднімалися в процесі гри; їхнє розумове життя одухотворялося красою, казкою, музикою, фантазією, творчістю, грою уяви» [7: 82]. Спостерігаючи не один рік за початковим навчанням дітей грамоти, педагог звертав увагу на втомлюваність, інертність дітей, «і все від того, – констатує педагог, – що навчання перетворюється на суто книжну справу. Я бачив, як на уроці дитина напружує зусилля, щоб розпізнати літери, як ці літери скачуть у неї перед очима, зливаються у візерунок, у якому неможливо розібратись. І водночас я бачив, як легко запам'ятовують діти літери, складають з них слова, коли це заняття осяяне певним інтересом, пов'язане з грою, що особливо важливе, коли від дитини ніхто не вимагає: обов'язково запам'ятай, не знатимеш – погано тобі буде» [7: 76–77].

За твердженням педагога, перехід від дошкільного дитинства, де домінує гра, до шкільного життя, де основне – навчання, пов'язане з книжкою, повинно бути педагогічно продуманим. Першокласники мають низький рівень вольової регуляції, сприймання, пам'яті, уваги, у них не сформовані навички навчальної діяльності. Усе це пов'язане з їхніми віковими особливостями і веде до необхідності застосування гри при організації навчальної роботи. Так, можна сказати, що «Школа радості» стала своєрідною сполучною ланкою між світом гри і знань.

В. О. Сухомлинський відводив важливе місце у процесі прилучення дітей до книжки через читання виробленню техніки читання учнів та вчителів. За його переконанням: «мало знати літери, вміння читати й складати слова. Читання – це віконце в світ, найважливіший інструмент навчання, воно має бути вільним, швидким – лише тоді цей інструмент буде готовий до дії» [7: 114–115]. Педагог використовував різноманітні види активної діяльності, щоб уже в 2 класі багатоскладові слова сприймалися зором дитини як єдине ціле.

Важливою складовою вироблення навички швидкого читання в Павлівській початковій школі була систематична перевірка техніки читання. Учителі і бібліотекар уважно стежили за тим, як удосконалюються у дітей вміння швидко і виразно читати. Перевірялась техніка читання наприкінці кожного місяця, діти любили такі перевірки, сприймали їх, як свято, порівнювали зі своїм попереднім результатом, захоплювались тими учнями, які читали найшвидше.

Методика перевірки швидкості та усвідомленості читання в школі Сухомлинського була особливою: учню давалася для читання незнайома казка чи оповідання, перед його очима розміщувалася яскрава картина, на якій зображено події, що розгортаються в творі. Якщо учень, читаючи вголос, не міг відірвати очей від книжки, для того, щоб роздивитися картину, запам'ятати деталі, яких немає у творі, – він не вмів читати, – робить висновок В. О. Сухомлинський [8: 476]. Отже, учень, який у процесі читання не міг сприймати одночасно інформацію поза джерелом книги, за словами вченого, не вмів одночасно читати та мислити, не володіє «усвідомленим читанням». Василь Олександрович був переконаний, що техніку читання необхідно доводити до такого ступеня автоматизму, коли сприймання зором й свідомістю значно випереджає вимовляння вголос. Чим значніше це випередження, тим тоншою буде здатність думати під час читання [8: 443].

До серйозних недоліків навчання читанню молодших школярів В. О. Сухомлинський відносив невміння самого вчителя досконало володіти цим умінням. Директора хвилювала проблема вчителів, які не відчували поетичної грані слова, не могли вловлювати найтонші відтінки усвідомленості й емоційності читання. Тому в Павлівській школі було організовано

семінар з питань читання для вчителів початкових класів. На заняттях семінару вчителі відшліфовували уміння вільно, свідомо, виразно та емоційно читати [9: 410–411].

Вироблення напівавтоматичного вміння читати В. О. Сухомлинський називав однією з важливих умов навчання усвідомленому читанню. Дитина, у якої низький темп читання, під час роботи з текстом напружується, не сприймає групу слів як єдине ціле і, в результаті, не може зрозуміти змісту прочитаного. Хоча, на перший погляд, таке читання здається задовільним [6: 409]. Василь Олександрович розглядав швидке, напівавтоматичне читання не як особливе, доступне тільки найбільш здібним учням, а як нормальне – таке, яким обов'язково повинен оволодіти кожний учень. Розраховане воно на учня середніх здібностей. Швидке читання – це читання від 150 до 300 слів за хвилину [6: 410].

Найголовніше для вчителя, на думку В. О. Сухомлинського, – навчити дітей не лише навичкам читання, а й умінню вдумливого та свідомого сприйняття тексту, тобто «читати так, щоб очі схоплювали, а свідомість фіксувала цілі речення, щоб учень міг відірвати погляд від книжки і закінчити фразу за допомогою зорової пам'яті» [3: 332]. Читаючи, дитина не прикута до слова, вона має можливість на якусь частку секунди відірвати свій погляд від книжки й продумати, осмислити, що буде сказано вголос. Отже, дитина одночасно читає і думає, осмислює, міркує. Таке вільне читання, за визначенням В. Сухомлинського, є однією з найважливіших умов свідомого навчання [7: 85].

Цілеспрямовано працюючи над означеними питаннями, Василь Олександрович ставив за мету навчити молодших школярів до закінчення 2 класу так вільно, виразно й свідомо читати, щоб сприймати очима як єдине ціле невеличкі речення й закінчені частини великих речень [7: 102]. Якщо розвинені навички правильного читання – це вміння безпомилково читати, не перекичувати слова, не пропускати і не вставляти зайвих звуків, складів, не повторювати прочитаних слів кілька разів, правильно їх наголошувати, дотримуватися літературної вимови, то навички усвідомленого читання, за В. О. Сухомлинським, характеризуються такими умовами:

- 1) розуміння значення всіх слів, речень у тексті;
- 2) усвідомлення зв'язку окремих речень;
- 3) засвоєння головної думки, тематичного змісту прочитаного тексту та взаємозв'язку його логічних частин.

Усвідомлення ідейно-тематичного, естетичного багатства прочитаного твору забезпечувалося в Павлівській школі завдяки застосуванню найрізноманітніших прийомів роботи з текстом:

- 1) словникова робота;
- 2) підготовка до читання;
- 3) первинне виразне читання;
- 4) бесіди про безпосередні враження від прочитаного;
- 5) грамотний літературний аналіз твору.

Актуальним у наш час є погляд педагога на навчання усвідомленого читання: «думка тільки тоді стає для маленької людини бажаною працею, коли вона вміє читати думаючи і думати читаючи. Без високої культури читання немає ні школи, ні справжньої розумової праці. Погане читання – як брудне вікно, крізь яке нічого не видно» [2: 574]. Читання, під час якого дитина мислить, – візитна картка педагогічної системи В. О. Сухомлинського. Уміння читати швидко та усвідомлено означає «сприйняти очима і в думці частину речення чи невелике речення цілком, відірвати свій погляд від книжки, вимовити те, що запам'яталося, і водночас думати – не тільки про те, що читається, а й про якість картини, образи, уявлення, факти, явища, пов'язані з матеріалом, що читається» [8: 476]. До такого ступеня досконалості, за В. О. Сухомлинським, слід доводити читання вже в початковій школі.

Пояснюючи переваги швидкого й свідомого читання, педагог вказував і на негативні наслідки, які підстерігають учня, якщо він не навчений швидко й свідомо читати. Такому учневі важко думати, осмислювати те, що він читає. Недосконале читання не розвиває інтелекту, а навпаки, гальмує розумовий розвиток. У школяра не формуються образи

уявлень, якими живиться думка, він не усвідомлює прочитаного матеріалу, зрештою, не засвоює його.

Інтерес до книжки як джерела знань, за переконаннями педагога, уможливорює удосконалення навичок читання, усвідомлене сприйняття прочитаного, вміння орієнтуватися в художній, науково-пізнавальній та довідковій літературі, дитячій періодиці. В. О. Сухомлинський наголошував, що «якщо є інтерес до читання того, що необов'язкове для вивчення, то учень з інтересом читає й підручник. Читаючи, він відволікається від процесу читання і живе думками про те, що читає» [5: 243].

Уміти донести до дитини емоційне осереддя художнього твору чи життєвої історії, на думку В. О. Сухомлинського, означає відкрити перед очима вихованця вікно в багатий, безмежний світ високих ідей: «покажіть дітям красу, мудрість, глибину думки однієї книжки, але покажіть так, щоб кожна дитина назавжди полюбила читання, була готова вийти в самостійне плавання по книжковому морю» [7: 41]. Підбір текстів для формування інтересу до читання на початкових етапах надзвичайно хвилював Василя Олександровича. Крім книжок-картинок діти починали читати невеличкі друковані дитячі книжки: народні казки в обробці Л. Толстого, оповідання з «Рідного слова» К. Ушинського, вірші О. Пушкіна, М. Лермонтова, М. Некрасова, Т. Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка [7: 84]. Вчителю надзвичайно непокоїло питання, чому так мало видається книжок для дітей про природу, людину, навколишній світ, які промовляли б до них високохудожнім словом. Педагог наводить з цього приводу приклад: «Якось прочитавши з «Рідного слова» К. Ушинського вірш «Діти, в школу собирайтесь», малюки тут же запам'ятали його. Радіючи цьому, я з тривогою думав про неоковирні вірші, яких так багато в книжках для читання. Сухі, написані канцелярською мовою вірші скоріше вбивають поетичне почуття, ніж виховують любов до слова» [7: 84].

Великого значення виробленню інтересу до читання педагог надавав творам про природу. Для читання цих творів вибиралося оточення, яке нагадувало описані автором картини природи. Василь Олександрович стверджував, що „слово допомагає глибше відчутти найтонші відтінки краси природи, а краса природи ніби закріплює в свідомості дітей... емоційне забарвлення слова, доносить до свідомості й серця його музику, аромат” [5: 373]. Для кожного року навчання в Павлівській школі було відібрано твори (або уривки з творів), які учні читали на лоні природи.

Залежно від того, як діти оволодівали грамотою, в їхнє духовне життя все більше входила книжка. Василь Олександрович створив маленьку бібліотечку книжок-картинок, які малював і писав сам. У книжкових магазинах не було нічого подібного.

Для вироблення потреби в постійному читанні в Павлівській школі використовувались різні форми читань. Аналіз першоджерел дав змогу виділити з них:

- читання художніх творів вголос;
- виразне читання; колективні читання;
- читання творів з продовженням;
- вечори та ранки виразного читання;
- читання дітей вдома для батьків.

Осягнути силу й красу слова, зрозуміти його значення, на думку В. О. Сухомлинського, можна під час читання вголос. Ця форма роботи застосовувалася упродовж усього початкового навчання в Павлівській початковій школі. Читання вголос активізувало роботу всього класу, допомагало тим, хто відчував труднощі у набутті навичок читання, сприяло кращому усвідомленню прочитаного, посилювало виховний та естетичний вплив на слухачів. При цьому використовувались різні види учнівського читання: індивідуальне, хорове, вибіркове, читання в особах тощо.

При читанні твору вголос діти прагнули відшукати у собі схожість з позитивним героєм і намагалися уникнути співставлення із негативним. В. О. Сухомлинський стверджував, що ”твори входять у духовний світ лише тоді, коли дитині хочеться прочитати товаришам те, що схвилювало її серце, хочеться передати в слові свої почуття і

переживання» [7: 198]. Багаторічний досвід педагога дав підставу зробити висновок: щоб навчитися виразно, вільно, свідомо читати, учневі в початкових класах треба читати вголос не менше як двісті годин у класі й дома (10 хвилин щодня в I-II класах і 15 хвилин у III-IV класах). Усю цю роботу вчитель повинен розподіляти в часі, а директор – перевіряти, як учитель керує індивідуальним читанням кожного учня» [6: 410].

Виняткове значення в навчальному процесі Павлівської початкової школи мали заняття з виразного читання. Оволодіння навичками виразного читання в школі Сухомлинського починалося з усвідомлення його найважливіших складових: техніки мовлення – роботи над голосом, дикцією, диханням, орфоепією; логіки мовлення – усвідомленням логічного наголосу, пауз, темпу, інтонації, емоційно образної виразності. Таке читання сприяло поглибленому розумінню змісту твору, розвитку емоцій, уяви і вихованню естетичних почуттів. При проведенні вечорів та ранків виразного читання діти Павлівської школи читали свої улюблені оповідання чи вірші, які при читанні самостійно найбільш сподобались, схвилювали серце.

Із середини першого року навчання Василь Олександрович почав проводити колективні читання. Підготовкою до колективного читання було читання однієї книжки всіма дітьми вдома. Після прочитання книжки вдома, діти йшли читати її в Кімнату казки.

Особливе місце на уроках колективного читання у школі Сухомлинського приділялося читанню віршів. Учитель читав дітям напам'ять кращі зразки поетичних творів – вірші О. Пушкіна, М. Лермонтова, В. Жуковського, М. Некрасова, О. Фета, Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Шіллера, А. Міцкевича, Г. Гейне, П. Беранже та інших поетів [7: 199].

Під час уроків колективного читання діти переживали чарівне звучання поетичного слова, і тому після таких уроків в учнів виникало бажання вивчити напам'ять улюблені вірші. За чотири роки початкової школи діти знали напам'ять багато творів без будь-якого обов'язкового заучування (О. Пушкін «Пісня про віщого Олега», поему Т. Шевченка «Наймичка») [7: 199].

Поширеною формою роботи з книжкою в Павлівській початковій школі було читання творів з продовженням. Так у Куточку мрії кілька тижнів Василь Олександрович з учнями читали «Пригоди Тома Соєра». Враження від книжки посилювала обстановка, що оточувала дітей. З продовженням читались «Дитинство» М. Горького, «Біліє парус одинокий» В. Катаєва, «Малахітова шкатулка» П. Бажова.

Сприяли читанню різноманітні організаційно-виховні заходи. У школі проводилися вечори та ранки виразного читання, на яких усі бажаючі могли прочитати своє улюблене оповідання чи вірш. На Святі рідного слова, яке проводилося двічі – в кінці першого півріччя та в кінці навчального року, стали традиційними деякі звичаї:

- на свято запрошували найстаріших людей села;
- гості визначали найкращого читця;
- старші колгоспники розповідали казки, читали напам'ять вірші;
- переможців змагання нагороджували книжками;
- нагороди вручали старші шанувальники і цінителі рідного слова [7: 199].

Цікавою традицією було читання дітей вдома для батьків, матерів, дідухів та бабусь. Щоб послухати, як читають діти, батьки почали приходити в школу, так виникло кілька гуртків любителів і шанувальників рідного слова (гуртки склалися з дорослих, дуже шанованих людей). Інтерес до читання посилювало те, що діти були ніби організаторами цих гуртків [7: 200].

Усі ці заходи проводилися для того, щоб твори входили в духовний світ дитини, адже це відбувається лише тоді, коли дитина передає в слові свої почуття й емоції, читаючи його батькам, друзям, обговорюючи їх.

Таким чином, через навчання читанню В. О. Сухомлинський та педагогічний колектив Павлівської середньої школи поступово прищеплювали своїм вихованцям любов до книжки, вводили її як джерело знань у духовний світ дітей. За сучасних умов інформатизації суспільства досвід В. О. Сухомлинського є потужним джерелом знань, використання якого

значною мірою розширює можливості розв'язання проблеми читання в житті сучасної дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сухомлинський В. О. Вчити вчитися / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 5. – С. 426–436.
2. Сухомлинський В. О. Гармонія трьох начал / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 5. – С. 569–578.
3. Сухомлинський В. О. І ліс, і кожне дерево / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 5. – С. 330–334.
4. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 403–637.
5. Сухомлинський В. О. Павлицька середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 4. – С. 7–390.
6. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 4. – С. 393–626.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 3. – С. 9–279.
8. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 419–653.
9. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 149–416.

УДК 373.1: 140.8

В.В. Кузьменко

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЦІЛІСНИХ ЗНАНЬ

У статті на основі аналізу творів В.О. Сухомлинського про досвід роботи Павлицької середньої школи доведено, що розвиток у школярів світобачення та їхня взаємодія з оточуючим середовищем можливі лише за умов успішного оволодіння цілісними знаннями.

The article, based on the analysis of works of VO Suhomlinskogo of experience Pavlyskoyi high school proved that the development in the world and their students interact with the environment is possible only if the successful acquisition integrated knowledge.

Процес реформування національної системи освіти відкриває можливості для виховання особистості на нових засадах, формування у неї відповідального ставлення до людини, до організації суспільного життя, до свідомих і відповідальних взаємовідносин із оточуючим середовищем. Це можливе в тому випадку, коли людина оволодіє науковими знаннями. Наукові погляди будь-якої людини формуються здебільшого під впливом знань, отриманих під час навчання. Вони супроводжуються позитивним ставленням, що характеризується переконаністю особистості в їх істинності, невідворотності та ефективності застосування, а також ціннісним сприйманням. Цей процес активно відбувається у навчальному процесі загальноосвітньої школи на основі отримання учнями цілісних знань, що, в свою чергу, вимагає певних змін у відношенні особистості до оточуючої дійсності, в її світосприйнятті та світобаченні, її світогляді.

Формування цілісних знань в учнів – складний і багатогранний процес, який ґрунтується на набутті школярами знань у процесі викладання навчальних дисциплін, розвитку пізнавальних та творчих здібностей, засвоєнні культури праці, застосуванні знань і вмінь. У спадщині видатного вітчизняного педагога В.О. Сухомлинського шляхами